

Roksolana Perkhach

Аналіз концепту ЛІКАР на матеріалі медичної термінології

Сучасні вчені, які досліджують медичну термінологію в межах когнітивної парадигми, зазначають: «мова медицини інтерпретується як засіб категоризації людської діяльності, як вербалізований прийом мислення про науковий світ» [Бекишева 2013, с. 262].

У когнітивному аспекті медичну термінологію розглянуто у працях таких дослідників, як: О. Барташовой, яка досліджувала когнітивне моделювання термінології ендокринології на матеріалі англійської мови [Барташова 2015]; Ю. Віт описала лінгвокогнітивний аспект офтальмологічної термінології на матеріалі англійської мови [Віт 2006]; Л. Єльцова аналізує концепти простору в медичній термінології на матеріалі російської мови [Єльцова 2000]; С. Маджаєва приділила увагу становленню та розвитку медичної термінології на матеріалі російської мови [Маджаєва 2013]; Н. Цісар висвітлила проблему вторинної номінації у медичній термінології на матеріалі української мови [Цісар 2009]; Ю. Синельников, Я. Подорванова аналізували функціонування медичної метафори на матеріалі французької мови [Синельников, Подорванова 2014]; О. Зубкова розглядала медичну метафору як результат культурної фіксації медичної термінології на матеріалі російської мови [Зубкова 2008]; О. Какзанова висвітлила лінгвокогнітивні і культурні особливості медичних епонімів на матеріалі російської, англійської та німецької мов [Какзанова 2011].

Актуальність теми зумовлена потребою дослідити лінгвокогнітивні та лінгвокультурні особливості термінів інструкцій до медичних препаратів, оскільки в останні роки стрімко зросла кількість ім-

портованих ліків і відповідно необхідність правильного перекладу інструкцій до них.

Мета дослідження – зіставно проаналізувати українські, польські та німецькі терміни в інструкціях до медичних препаратів у когнітивному аспекті, на основі стрижневого концепту ПАЦІЄНТ.

Поставлена мета передбачає необхідність розв'язання таких завдань:

1. описати методику фреймового аналізу моделювання стрижневих концептів, вербалізованих в інструкціях до медичних препаратів.
2. виявити в досліджуваних мовах особливості вербалізації стрижневого концепту ПАЦІЄНТ.
3. дослідити фреймову організацію стрижневого концепту, вербалізованих у текстах інструкцій до медичних препаратів.

Об'єктом дослідження є терміни в українсько-, польсько- та німецькомовних інструкціях до медичних препаратів.

Предметом вивчення є лінгвокогнітивні особливості термінів.

Матеріалом дослідження послуговували тексти інструкцій до медичних препаратів (загалом 195 інструкцій, по 65 кожної із досліджуваних мов). Джерельну базу дослідження сформовано за ознакою належності інструкцій до певних фармакологічних груп, а саме згідно з міжнародною анатомо-терапевтично-хімічною класифікацією (англ. Anatomical Therapeutic Chemical Classification System) [http://www.whooc.no/atc_ddd_index/].

Центральним поняттям когнітивної лінгвістики й водночас формою репрезентації знань є концепт. У сучасному мовознавстві існує низка підходів до розуміння поняття *концепт*. Представники першого підходу надають перевагу культурологічному аспекту концепту, розглядаючи концепт як осередок культури в ментальному світі людини [Карасик 2002; Воркачев 2002, 2003; Маслова 2004]. Другий підхід, описаний у працях дослідників, які вважають, що семантика мовного знаку є засобом формування самого концепту [Арутюнова 1999; Алефиренко 2010]. Представники третього підходу стверджують, що концепт – це одиниці свідомості, які відображають особистий досвід людини чи народу [Кубрякова 2001].

Більшість дослідників вважають професійну комунікацію різноманітним літературною мови, зокрема ототожнюють структуру термінологічного концепту зі структурою концепту загальноживаного слова [Воркачев 2004, с. 118; Hudson 2005, с. 103].

Не ототожнюючи концепт терміна та концепт слова, Г. Садовнікова стверджує, «що термін є специфічною мовною одиницею, яка репрезентує професійне знання та не є тотожною загальноживаному слову,

важливо дослідити особливості структури термінологічного концепту, як окремого явища» [Садовнікова 2016].

Систематизацію термінологічних знань медицини в межах когнітивної парадигми вчені розглядають за допомогою фреймового підходу.

Фреймовий підхід щодо репрезентації знання описано у працях таких учених, як: М. Мінський [Мінський 1974], Ч. Філлмор [Filmore 1982], Т.А. Ван Дейк [Ван Дейк 1989], К. Варшакова [Waszakowa 1998], О. Кубрякова [Кубрякова 2000], Дж. Лакофф [Лакофф 2004], Ж. Никонова [Никонова 2008], О. Селіванова [Селіванова 2010] та ін.

Структуру фрейму розглядають як дворівневу модель із вершиною (макропропозицією) і слотами, що заповнюються пропозиціями [Болдирєв 2001, с. 37]. Фрейми, співвіднесені між собою, формують фреймову мережу [Мінський 1979, с. 13]. У фреймовій мережі С. Жаботинська описує п'ять базових фреймів: предметний фрейм, таксономічний фрейм, посесивний фрейм, акціональний фрейм і компаративний фрейм [Жаботинська 1999, с. 12]. Однак існує інша думка, що «фреймову мережу складають не п'ять базових видів фреймів, ... а різні концепти і види фреймів, що їх складають», отже поняття фреймова мережа ідентифікується як загальний фрейм або звичайний фрейм [Кульчицька 2006, с. 302]. У дисертаційній праці під фреймом розуміємо структуру, яка складається із вузлів та зв'язків між ними, призначену для впорядкування деякої інформації [Минский 1979; Филлмор 1988; Waszakowa 1998; Маджаєва 2012].

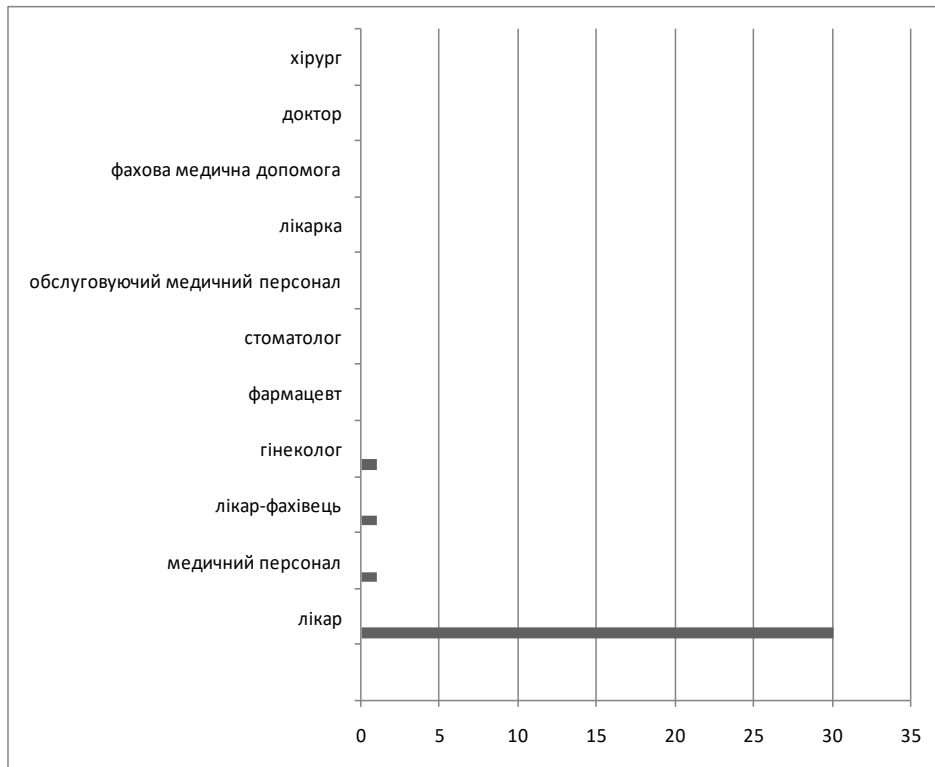
Отже, з погляду когнітивної лінгвістики важливим завданням дослідження медичної термінології є аналіз відповідних концептів та їх фреймової організації, за допомогою чого, можна виявити як специфіку наукової картини світу, так особливості одиниць вербального рівня, які номінують її.

Одним із стрижневих концептів, наявних в інструкціях до медичних препаратів, є концепт ЛІКАР. На нашу думку, це закономірно, оскільки, як зазначають сучасні вчені концепт ЛІКАР є базовим концептом як медичного, так і фармацевтичного дискурсу [Болокова 2010; Маджаєва 2010]. Концепт ЛІКАР вербалізовано різними словами в досліджуваних мовах. Дані результатів дослідження наведено в табл. 1.

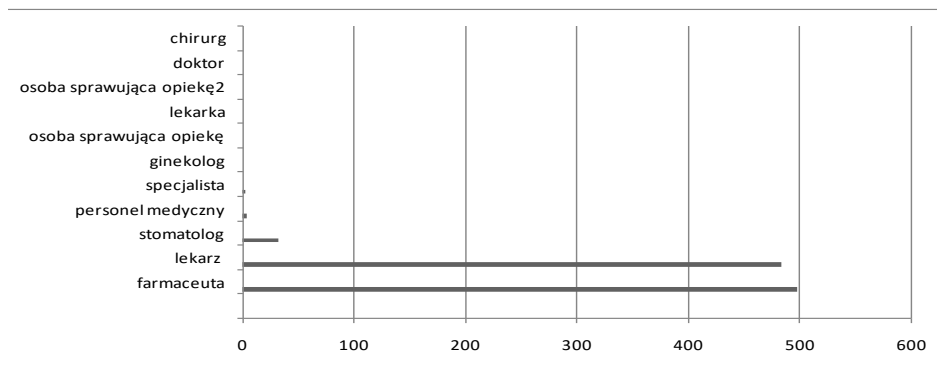
Здобуті дані засвідчують той факт, що в українськомовних текстах найменша частка вербалізаторів концепту ЛІКАР: укр. *лікар* (7,7%), у польськомовних та німецькомовних інструкціях висока частотність притаманна слову 'фармацевт': пол. *farmaceuta* (24,9%) – нім. *der Apotheker* (24,1%), дані наведено на д. 1, 2, 3.

Українська мова	Абсолютна частотність	Відносна частотність (%)	Польська мова	Абсолютна частотність	Відносна частотність (%)	Німецька мова	Абсолютна частотність	Відносна частотність (%)
Лікар	30	7,7	lekarz	484	4,1	der Arzt	1786	8,6
медичний персонал	1	0,75	personel medyczny	4	0,7	das Fachpersonal	152	50,83
лікар -фахівець	11	0,75	specjalista	2	0,1	der Facharzt für Gynäkologie	2 2	0,08
гінеколог	1	0,75	ginekolog	-	-	der Gynäkolog	-	-
фармацевт	-	-	farmaceuta	498	24,9	der Apotheker	629	24,1
стоматолог	-	-	stomatolog	32	0,15	der Zahnarzt	8	0,29
обслуговуючий медичний персонал	-	-	osoba sprawująca opiekę	-	-	das Pflegepersonal	16	0,61
лікарка	-	-	lekarka	-	-	die Ärztin	1	0,08
фахова медична допомога	-	-	osoba sprawująca opiekę	-	-	die Pflegefachkraft	2	0,08
доктор	-	-	doktor	-	-	der Doktor	1	0,04
хірург	-	-	chirurg	-	-	der Chirurg	1	0,04
лікар -фахівець	11	0,75	specjalista	2	0,1	der Facharzt für Gynäkologie	2 2	0,08
гінеколог	1	0,75	ginekolog	-	-	der Gynäkolog	-	-
фармацевт	-	-	farmaceuta	498	24,9	der Apotheker	629	24,1
стоматолог	-	-	stomatolog	32	0,15	der Zahnarzt	8	0,29
обслуговуючий медичний персонал	-	-	osoba sprawująca opiekę	-	-	das Pflegepersonal	16	0,61
лікарка	-	-	lekarka	-	-	die Ärztin	1	0,08
фахова медична допомога	-	-	osoba sprawująca opiekę	-	-	die Pflegefachkraft	2	0,08
доктор	-	-	doktor	-	-	der Doktor	1	0,04
хірург	-	-	chirurg	-	-	der Chirurg	1	0,04

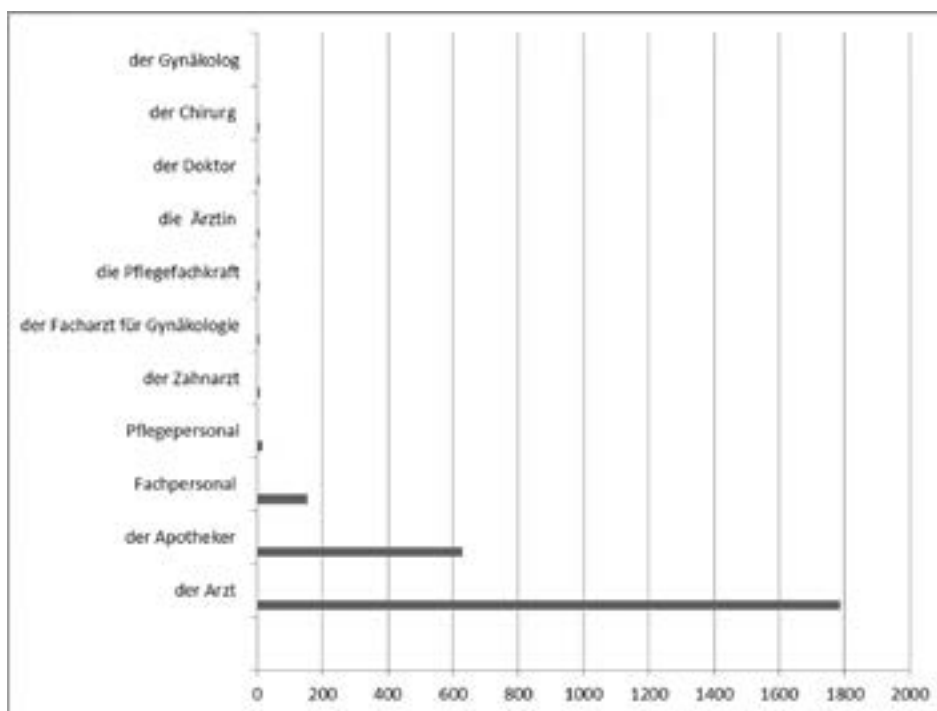
Таблиця 1. Вербалізатори концепту ЛІКАР



Діаграма 1. Вербалізатори концепту ЛІКАР в українськомовних інструкціях



Діаграма 2. Вербалізатори концепту ЛІКАР в польськомовних інструкціях



Діаграма 3. Вербалізатори концепту ЛІКАР в німецькомовних інструкціях

У фрейм-структурі концепту ЛІКАР виокремлюємо акціональний фрейм, який, своєю чергою, містить такі слоти: **лікар – порадник, лікар – контролер, дії, спрямовані на пацієнта.**

Лікар – порадник: пол. *lekarz poinformuje* (11) – нім. *der Arzt wird Sie informieren* (2) ‘лікар інформує’/ нім. *der Arzt wird sagen* (10) ‘лікар говорить’ нім. *Arzt wird ermitteln* (2) ‘лікар повідомляє’; нім. *Arzt wird raten* (3) – пол. *lekarz zaleci* (14) ‘лікар радить’; укр. *на розсуд лікаря* (2) – нім. *der Arzt wird beraten und entscheiden* (2); укр. *лікар консультує та призначає* (3) – пол. *lekarz zdecyduje* (22) – нім. *Arzt wird entscheiden* (9); укр. *за призначенням лікаря* (3) – нім. *der Arzt verordnet* (18).

Лікар – контролер: укр. *під наглядом лікаря* (11) / *під контролем лікаря* (4) – пол. *lekarz kontroluje* (1); нім. *der Arzt wird überprüfen* (2) ‘лікар перевіряє’; нім. *der Arzt wird untersuchen* (2) ‘лікар оглядає’ пол. *pod ścisłą kontrolą lekarza* (1) – ‘під суворим контролем лікаря’.

Для німецькомовних інструкцій характерна ще одна група: **лікар – контактна особа:** нім. *in Verbindung mit dem Arzt setzen* (24) ‘бути в контакті з лікарем’.

Лікар – характеристика лікаря: укр. *лікар, який* (4) – пол. *lekarz który* (8); укр. *лікарі повинні* (4) – пол. *lekarz powinen* (8); укр. *лікарі, які призначають* (3).

Найбільшу кількість вербалізаторів концепту ЛІКАР містять німецькомовні інструкції, серед них: *das Fachpersonal* (50,83%), *der Apotheker* (24,1%), *der Arzt* (8,6%), *das Pflegepersonal* (0,61%), *der Zahnarzt* (0,29%), *die Ärztin* (0,08%), *die Pflegefachkraft* (0,08%), *der Facharzt für Gynäkologie* (0,08%), *der Doktor* (0,04%), *der Chirurg* (0,04%).

Польськомовним інструкціям притаманна менша кількість вербалізаторів на відміну від німецькомовних інструкцій, однак також наявна висока частотність вживання таких вербалізаторів, як-от: *farmaceuta* (24,9%), *lekarz* (4,1%), *personel medyczny* (0,7%), *specjalista* (0,1%), *stomatolog* (0,15%).

На відміну від інструкцій, затверджених в Європейському Союзі, для українськомовних інструкцій характерні лише декілька вербалізаторів концепту ЛІКАР: *лікар* (7,7%), *медичний персонал* (0,75%), *лікар-фахівець* (0,75%), *гінеколог* (0,75%).

Досліджуваним лінгвостільностям властиве зображення лікаря як особи, яка здійснює певні дії, спрямовані для одужання хворого, оскільки проаналізовані приклади свідчать, що концепту ЛІКАР притаманні здебільшого процесуальні складники.

На основі кількісного аналізу вербалізаторів концепту ЛІКАР цей концепт вважаємо одним із універсальних концептів медичного та фармацевтичного дискурсів. Виявлені вербалізатори концептів в українській та німецькій мовах є утворені на греко-латинській основі, що робить терміни семантично-нейтральними для користувачів українсько- та німецькомовних інструкцій. Водночас польські вербалізатори досліджуваних концептів утворені на національній основі сприяють емотивності тексту, тобто викликають певні емоції у користувача інструкції та роблять інструкцію зрозумілішою.

Вагома частка вербалізаторів концепту ЛІКАР наявна в польсько- та німецькомовних інструкціях, на відміну від українськомовних інструкціях. Це є свідченням спрямованості інструкцій до медичних препаратів на людину, користувача інструкції, на забезпечення «віртуальної» комунікації між автором та користувачем інструкції та автором інструкції, користувачем інструкції та лікарем.

Скорочення, ужиті в тексті
АТС – класифікація анатомо-терапевтична
англ. – англійська мова
д. – діаграма
пол – польська мова
нім. – німецька мова
табл. – таблиця
укр. – українська мова

Список використаних джерел

- Anatomical Therapeutic Chemical Classification System, http://www.whocc.no/atc_ddd_index.
- Badziński A. (red.), 2011, *Medyczny słownik kolokacji polsko-angielski-angielsko-polski*, Warszawa.
- Hałas B., 1995, *Terminologia języka prawnego*, Zielona Góra.
- European Medicines Agency, www.ema.europa.eu/drugs.
- Fillmore C.J., 1968, *The case for case*, w: *Universals in linguistic theory*, red. E. Bach, R.T. Harms, New York.
- Kaepfel V. (red.), 1998, *Duden-wörterbuch medizinischer Fachausdrücke*, Mannheim – Leipzig – Wien – Zürich.
- Koller W., 2004, *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*, Heidelberg – Wiesbaden.
- Lippert H., 1979, *Sprachliche Mittel in der Kommunikation im Bereich der Medizin*, Düsseldorf.
- Kornelius J., Diller H.J., 1978, *Linguistische Probleme der Übersetzung*, Verlag.
- Markowski A. (red.), 2002, *Nowy słownik poprawnej polszczyzny*, Warszawa.
- Malczewski J., 1993, *Szkolny słownik nauki o języku*, Warszawa.
- Masłowski J., 1977, *Polskie słownictwo lekarskie*, Wrocław.
- Minsky M., 1992, *Eine Rahmenstruktur für die Wissensrepräsentation*, w: *Kognitionswissenschaft: Grundlagen, Probleme, Perspektiven*, red. D. Munch, Frankfurt am Main, s. 92–133.
- Minsky M.A., 1975, *A framework for representing knowledge*, w: *The psychology of computer vision*, red. P.H. Winston, New York, s. 211–277.
- Minsky M.A., 1977, *Frame-system theory*, w: *Thinking: Readings in cognitive science*, red. P.N. Johnson-Laird, P.C. Wason, Cambridge, s. 355–376.
- Nowicka E., 2009, *Świat człowieka – świat kultury*, Warszawa.

- Polński K. (red.), 2003, *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Wrocław – Warszawa – Kraków.
- Porep R., 1983, *Medizinische Terminologie. Ein programmierter Kurs mit Kompendium zur Einführung in die medizinische Fachsprache*, Stuttgart.
- Prunč E., 2002, *Einführung in die Translationswissenschaft: Orientierungsrahmen* – 2, erweiterte und verbesserte Auflage, Band 1, Graz.
- Rejestr Produktów Leczniczych, <http://www.urpol.gov.pl/>.
- Waszakowa K., 1998, *Neologizmy tekstowe w świetle ram interpretacyjnych*, w: *Teksty. Analizy i interpretacje*, red. J. Bartmiński, B. Boniecka, Lublin.
- Барташова О., 2012, *Когнитивное моделирование англоязычной терминосистемы эндокринологии*, Вестник Ленинградского государственного университета им. А.С. Пушкина, s. 7–14.
- Бекишева Е., 2013, *Новые направления в исследовании медицинской терминологии*, Вестн. Нижегород. ун-та им. Н.И. Лобачевского, s. 260–264.
- Віт Ю., 2006, *Ангомовна офтальмологічна термінологія: лінгвокогнітивний аспект*, Національний університет ім. І.І. Мечникова, Одеса.
- Дворецкий И. (red.), 1976, *Латинско-русский словарь*, „Русский язык”.
- Ельцова Л., 2002, *Концепты пространства в медицинской терминологии: автореф. дис. канд. филол. наук*, Рязань.
- Жаботинская С., 2004, *Концептуальный анализ языка: фреймовые сети*, Мова: Науково-теоретичний часопис з мовознавства: Проблеми прикладної лінгвістики, №4., s. 81–92.
- Жаботинская С., 1999, *Концептуальный анализ: Типы фреймов*, Вестник Черкасского университета, s. 3–20.
- Зубкова О., 2008, *Медицинская метафора как результат культурной фиксации в медицинской терминологии*, Вестник ЛГУ им. А.С. Пушкина №5.
- Какзанова Е., 2011, *Лингвокогнитивные и культурологические особенности научного дискурса (на материале математических и медицинских терминов-эпонимов)*, Москва.
- Кияк Т., 2008, *Семантичні аспекти нормалізації термінологічних одиниць*, Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка, №38, s. 77–80.
- Маджаева С., 2012, *Медицинские терминосистемы: становление, развитие, функционирование: дис. докт. филол. наук: 10.02.19*, Волгоград, 9 с.
- Нормативно-директивні документи МОЗ України, www.mozdocs.kiev.ua/liki.php.

- Петрух Л.І., Головка І.М., 2012, *Українсько–латинсько–англійський медичний енциклопедичний словник*: 4 т., «Медицина», Київ.
- Словник української мови: в 11 томах, 1970, <http://sum.in.ua>.*
- Український правопис, 1994, НАН України, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; Ін-т мови, Наукова думка, Київ.
- Цісар Н., 2009, *Вторинна номінація в системі української медичної термінології*, Львів.

Analysis of concept DOCTOR in medical terminology

SUMMARY

The article is devoted to the analysis of the specific verbalization of concept DOCTOR. In the article is analysed the methodology of the frame-based organization of medical terms within concept is improved. This basic concept DOCTOR specific to the text of patient information leaflets is modelled. The text is analyzed cognitive models of representation of the concept DOCTOR in Polish, German and Ukrainian languages.

Key words: term, concept, concept DOCTOR, frame, communication.

O Autorce

Roksolana Perkhach – doktor nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa, od 2010 roku pracownik Wydziału Lingwistyki Stosowanej Narodowego Uniwersytetu „Politechnika Lwowska”.
Zainteresowania naukowe: terminologia, lingwistyka komputerowa, neurolingwistyka, translatoryka, język na tle procesów poznawczych.
E-mail: perkhach.roksolana@gmail.com